

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора
Кочубей Тетяни Дмитрівни
на дисертаційне дослідження Яковенка Сергія Анатолійовича
«Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії
(XIX – перша чверть XX століття)»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки**

Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок із галузевими науковими проблемами.

В умовах викликів сьогодення та трансформацій політичного життя українського суспільства, боротьби українського народу за право на життя і збереження своєї ідентичності, а також здобутків історико-педагогічного знання все більшої актуальності набуває проблема виховання дітей в українській селянській родині. Особливо привабливим з історичної точки зору та наукового пошуку є саме регіон Херсонської губернії XIX – першої чверті XX століття. Це пов'язано з тим, що основна маса населення регіону проживала у сільській місцевості, «мала власні етнопедагогічні погляди та переконання», свою специфіку виховання дітей та сформовані виховні традиції у сім'ї протягом багатьох віків.

Звернення дисертанта саме до періоду XIX – першої чверті XX століття допоможе переоцінити надбання минулого та збагатити сучасні історико-педагогічні знання про виховні особливості дітей в селянських родинях Херсонської губернії періоду XIX – першої чверті XX ст. Проблема виховання дітей в українській селянській родині, як слушно зазначає дисертант, завжди була у полі зору українських дослідників та дослідників української діаспори за кордоном. Тому історіографічне дослідження виховання українських дітей в селянській родині Херсонської губернії XIX – першої чверті XX століття є своєчасним та перспективним для сьогодення, а також вказує на актуальність піднятої проблеми.

Адже, на сучасному етапі розвитку українського суспільства все більшої актуальності і значущості набувають саме регіональні історико-педагогічні дослідження, пов'язані з виробленням нових підходів до дослідження проблем виховання та відродження сімейних виховних традицій досліджуваного періоду.

Вагомості дисертаційному дослідженні надає ще й те, що воно є складником науково-дослідної теми кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертантом на достатньому науковому рівні аргументовано вибір теми дослідження, а також визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, хронологічні та територіальні межі дослідження, його наукову новизну, методи дослідження, джерельну базу дослідження.

Вивчення тексту дисертації та змісту публікацій Яковенка С. А. свідчить про наукову достовірність викладених результатів. Цьому сприяло опрацювання значного масиву джерел дослідження, серед яких архівні джерела, праці сучасних науковців, публікації у періодичних виданнях, які торкаються піднятої проблеми.

Найбільш суттєвими науковими надбаннями дисертаційного дослідження, на наш погляд, є такі: окреслення історіографії та джерельної бази дослідження, визначення регіональних особливостей формування сім'ї Херсонської губернії та їхнього впливу на виховання дітей, розкриття змісту, форм, методів та засобів сімейного виховання у селянській сім'ї відповідно до основних періодів життя дітей, характеристика досвіду статево-вікового виховання дітей в українській селянській родині Херсонської губернії досліджуваного періоду.

Рівень наукового обґрунтування основних положень дисертаційної роботи забезпечений вдалою і продуманою логікою побудови структури дисертаційного дослідження.

Значення для науки і практики отриманих результатів.

Дисертаційна робота містить нові, раніше не захищені наукові положення. Обґрунтовані результати у сукупності розв'язують наукову проблему та розширюють історико-педагогічне знання про виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії в ХІХ – першій чверті ХХ століття.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 08–40/3 від 09.02.2023), Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ (довідка №138/UA/2023 від 26.09.2023), Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 12–н від 14.02.2023).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Фактичний матеріал, теоретичні положення та висновки дослідження можуть бути використані для подальших наукових досліджень; матеріали, зміст та висновки роботи допоможуть об'єктивно підійти до розв'язання сучасних проблем виховання дітей у сім'ї, а також при виданні навчально-методичних посібників, підручників, хрестоматій з історії педагогіки, розробленні лекційних курсів з історії педагогіки та соціальної історії України у процесі фахової підготовки здобувачів із педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти.

Одержані емпіричні дані можуть бути використані при викладанні курсів з історії освіти й виховання та історії педагогіки в університетах на педагогічних спеціальностях, інститутах післядипломної педагогічної освіти, закладах позашкільної освіти тощо.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Дисертаційне дослідження Яковенко С. А. чітко структуроване, складається з анотацій українською та англійською мовою, вступу, трьох розділів з висновками до них, висновків, списку використаних джерел (306 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 237 сторінок, основний зміст роботи складає 174 сторінки.

У дисертаційному дослідженні використано комплекс методів історико-педагогічного дослідження, зокрема таких як: загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, ретроспекція, порівняння), порівняльно-історичний метод, історико-ретроспективний та системно-структурний методи, метод педагогічної інтерпретації.

Досить потужна джерельна база дослідження, яка є достатньою для висвітлення піднятої дисертантом проблеми та уможливила всебічно та об'єктивно здійснити аналіз історико-педагогічних джерел з метою їх узагальнення.

Аналіз структури та змістового наповнення дисертаційного дослідження уможливив дійти висновку про те, що дисертаційне дослідження є цілісним, логічно вибудованим, має чітку структуру та характеризується логічною послідовністю. У дисертаційному дослідженні чітко окреслено мету роботи, визначено завдання дослідження, об'єкт та предмет дослідження, вдало визначено хронологічні межі дослідження, територіальні межі, методи дослідження, представлено джерельну базу дослідження.

Заслуговує на увагу наукова новизна і теоретична значущість дослідження та практичне значення.

Аналізуючи зміст дисертаційного дослідження звернемо увагу на те, що у першому розділі «Теоретико-історичні основи дослідження» дисертантом проаналізовано історіографію та джерельну базу дослідження, розглянуто проблему сім'ї та сімейного виховання крізь призму соціального та етнорегіонального, охарактеризовано соціально-економічні та етнічні процеси, що відбувалися в Херсонській губернії і позначилися на інституті шлюбу.

Заслугує на увагу підібрана дисертантом джерельна база дослідження, зокрема етнографічні публікації, які поділено автором на дві групи: першоджерела (неопубліковані архівні етнографічні матеріали та опубліковані етнографічні джерела) та умовно вторинні джерела (етнографічні дослідження другої половини ХХ–ХХІ ст., присвячені вивченню селянської сімейної традиційно-побутової культури ХІХ – першої чверті ХХ ст.). Адже, як зазначає аспірант першоджерела «безпосередньо відтворюють різні аспекти селянського сімейного життя і діяльності означеного періоду», а «умовно вторинні джерела є одночасно джерелознавчими працями і джерелами».

Проаналізовані автором джерела уможливили виділити три періоди: 1-й період (ХІХ – перша чверть ХХ ст.) – етнографічні першоджерела у хронологічних межах дослідження; 2-й період (1926 р. – кінець 80-х рр. ХХ ст.) – поява цінних етнографічних публікацій, присвячених вивченню сімейного виховання, що стали умовно вторинними; 3-й період (початок 90-х рр. ХХ ст. – до сьогодення) – джерела цього періоду автор виокремлює теж як умовно вторинні.

У другому розділі «Вікові періоди у вихованні дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії ХІХ – перша чверть ХХ століття» дисертантом зацентровано увагу на вихованні малої дитини в українській селянській сім'ї, яке включало оберігальні народно-педагогічні вірування та обряди, пов'язані з новонародженою дитиною; залучення малої дитини у родину та громаду, піклування сім'ї про фізичний розвиток малої дитини; виховання отроків у селянській родині, залучення хлопчиків та дівчаток до спільної трудової діяльності; фізичне виховання отроків та моральне виховання селянських дітей отроцького віку.

На основі вивчення джерельної бази дослідження дисертантом встановлено, що виховання дітей здійснювалося відповідно до двох вікових періодів: від народження до 7 років (мала дитина, перший віковий період), отроків від 7 до 14 років (другий віковий період). Суголосні з думкою дисертанта про те, що другий віковий період характеризувався традиційними нормами побуту, поведінки дитини, її життєвого устрою, релігійними уявленнями та трудовими звершеннями. У цей період великого значення надавалося фізичному, моральному та трудовому вихованню дитини.

Дисертантом наголошено на великому значенні сімейних обрядів та виховних традицій, які передавалися із покоління в покоління при вихованні дітей та були дієвим засобом їхнього морального виховання. Також, Яковенком С. А. виокремлено основні напрямки виховання у сім'ї, на основі яких він дійшов висновку, що для селянської родини притаманним було трудове виховання, яке вирізнялося специфікою господарювання регіону. У процесі дослідження дисертантом встановлено, що процес включення дітей в активну трудову діяльність передбачав спільну участь у господарюванні (скотарство, рибальство, участь в охороні посівів, збиральництво).

Здійснений дисертантом аналіз архівних матеріалів, наукових джерел, уможливив дійти висновку, що засобами виховання, означеного періоду, були сили природи (повітря, сонце, роса, вода, земля), «які поєднувалися з раціональним харчуванням та повноцінним руховим режимом». Крім фізичного виховання, важливу роль відводилося й моральному вихованню селянських дітей, яке відбувалося у процесі поступового оволодіння поведінковою системою.

У третьому розділі «Статеві-віковий підхід у вихованні дітей в українській селянській родині Херсонської губернії ХІХ – першої чверті ХХ століття» автором виокремлено закономірності та складові процесу виховання дітей в українській селянській родині відповідно до їхньої статі, висвітлено проблему формування адекватних віку та статі гендерних ролей селянських дітей в активній трудовій діяльності, а також засоби статевої диференціації селянських дітей (ігри, забави, іграшки).

Цінним для наукового пошуку є виокремлені дисертантом принципами статево-вікової стратифікації дітей досліджуваного періоду, такі як: цілеспрямованість, системність і культуровідповідність; зв'язок процесу виховання із повсякденним життям та характером трудової діяльності селянської родини; єдність педагогічних вимог родини і сільської громади.

Автором встановлено, що виховання селянських дітей в усіх регіонах України ХІХ – першої чверті ХХ ст. було детерміновано такими чинниками, як гендерні стереотипи та віруванням українського народу. Заслужують на увагу виокремлені дисертантом закономірності виховного процесу в селянській родині, до яких він відносить: процесуальні (результати та ефективність виховання залежали від методів, засобів і форм, які обирали батьки), гносеологічні (результати процесу виховання відповідно статі дітей були зумовлені рівнем засвоєння ними конкретних знань, сформованості у них поглядів і переконань щодо соціальних ролей та обов'язків жінок і чоловіків), психологічні (ефективність виховання досягалася за рахунок впливу на внутрішній світ дітей та формування у них образу як представника чоловічої

або жіночої статі). Також, дисертантом наголошено, що «змістовими особливостями були єдність мети, методів і засобів виховання, варіативність, послідовність і неперервність виховних дій батьків».

Повнота викладу основних результатів дослідження.

Результати виконання дисертаційного дослідження викладено у 9 наукових публікаціях автора, серед яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 3 статті – у зарубіжних наукових виданнях (з них 2 статті – у міжнародних науково метричних базах даних Web of Science), 1 стаття та 1 тези апробаційного характеру. В опублікованих працях дисертанта відображено результати кожного з розділів дисертації. Проведене ознайомлення зі змістом публікацій свідчить про наявність повного висвітлення результатів дисертаційного дослідження.

Зміст дисертаційного дослідження, обсяг та кількість друкованих праць відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України що стосуються публікацій основного змісту дисертаційного дослідження. У наукових публікаціях презентовано основні положення дисертації, які містять наукову новизну, практичне значення та винесені на захист результати. Наукові доробки дисертанта пройшли незалежну апробацію на міжнародних та всеукраїнських конференціях та методологічному семінарі кафедри педагогіки та спеціальної освіти.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності.

У дисертаційному дослідженні Яковенка Сергія Анатолійовича «Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття)» не виявлено порушень академічної доброчесності, що підтверджується наданням достовірної інформації про результати власних досліджень та джерела інформації. У дисертації містяться посилання на джерельну базу, використану при написанні дисертаційного дослідження, що відповідає нормам законодавства про авторське право і суміжні права.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Оцінюючи, у цілому, позитивно наукове і практичне значення отриманих Яковенком Сергієм Анатолійовичем результатів, відзначимо однак окремі дискусійні положення та висловимо зауваження й побажання до змісту роботи: 1. Дисертантом у висновках до першого розділу зазначено, що при аналізі джерел ним здійснено періодизацію досліджуваної проблеми. Зокрема, 2-й період автор характеризує як появу «цінних етнографічних публікацій,

присвячених вивченню сімейного виховання», що стали, на його думку, «умовно вторинними», а також зазначає, що для «вивчення складових виховання дітей в сім'ї фахівцями було опрацьовано записи етнографів XIX – першої чверті XX ст.». Тому, на наш погляд, доречно було б обґрунтувати, чому до умовно вторинних джерел – етнографічних досліджень зазначеного періоду, автор відносить одночасно джерелознавчі праці і джерела.

2. На основі здійсненого автором аналізу історіографічних джерел, які стосуються виховання дітей в українській селянській сім'ї досліджуваного періоду варто було б наголосити, які саме аспекти сімейного виховання та інституту шлюбу в українській селянській родині є актуальними для сьогодення.

3. Ширше розкрити та конкретизувати, які саме погляди на виховання дитини в селянській родині у перший період життя дитини (від народження до семи років) були притаманні в Херсонській губернії досліджуваного періоду.

4. Ґрунтовніше окреслити регіональні особливості виховання дітей в селянській родині, які були притаманними в українській селянській родині Херсонської губернії XIX – першої чверті XX століття, та висвітлити їх вплив на виховання дітей досліджуваного періоду.

Варто зазначити, що висловлені зауваження є рекомендаційними і тому не впливають на позитивну оцінку наукового рівня дисертаційної роботи Яковенка С. А.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Яковенко Сергія Анатолійовича є завершеною, самостійно виконаною, оригінальною науковою працею, що має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для розвитку української педагогічної думки, характеризується обґрунтованістю висновків, вирізняється творчим підходом до дослідження проблеми, а також позитивними результатами впровадження в освітній процес закладів вищої освіти. Дослідження містить нові, раніше не захищені положення, а отримані наукові результати розв'язують, у своїй єдності, актуальну для сьогодення проблему.

Отже, зважаючи на викладене вище, вважаємо, що дисертаційна робота «Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття)», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, зі змінами, внесеними

Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2023 року а її автор – Яковенко С. А. заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини

Тетяна Кочубей

Підпис опонента

Кочубей Т. Д. засвідчую:

Ректор Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини,
доктор педагогічних наук, професор

Олександр Безлюдний